

Ambrož Kvartič

Trije Slovenci, pa smo zbor

Vloga petja in ljubiteljske pevske dejavnosti v procesih narodnega prebujanja pri Slovencih v 19. stoletju

KVARTIČ Ambrož, univ. dipl. etnolog in kulturni antropolog, mladi raziskovalec, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Zavetiška 5, SI-1000 Ljubljana

78.087.68(=163.6)"18"

TRIJE SLOVENCİ, PA SMO ZBOR

Vloga petja in ljubiteljske pevske dejavnosti v procesih narodnega prebujanja pri Slovencih v 19. stoletju

Petje in pevska dejavnost sta v procesih narodnega prebujanja Slovencev v 19. stoletju odigrala zelo pomembno vlogo. Petje, ki je bilo v tem ključnem obdobju pod vplivom romantične misli predstavljeno kot povzdignjena oblika glasbenega izraza, utemeljena v primordialnem, »ljudskem«, celo v transcendentnem, v sebi združuje dva najpomembnejša elementa procesov zamišljanja katerega koli naroda: jezik in (nacionalna) čustva. Razvoj čitalnic in drugih forumov kulturnega in političnega življenja v drugi polovici devetnajstega stoletja je sprožil procese institucionalizacije petja in množičnega združevanja ljudi v pevske sestave, predvsem pevske zборе. Petje je spremljalo različne manifestacije narodnega prebujanja (na primer t.i. bésede), repertoar pa so zaznamovale budnice, programske pisane skladbe s funkcijo posredovanja narodnih idej. Tako kot samo petje, sta tudi množičnost ljubiteljske pevske dejavnosti ter sodelovanje med posameznimi društvi in pevskimi sestavi pomembno prispevala h definiciji in povezovanju nastajajoče zamišljene skupnosti Slovencev. Osnova za razmišljanje v prispevku so odlomki člankov slovenskega časopisa v 19. stoletju.

Ključne besede: Petje, pevska/zborovska dejavnost, narod, nacionalizacija, čitalnice

KVARTIČ Ambrož, BA Ethnology and Cultural Anthropology, Young Researcher, Department of Ethnology and Cultural Anthropology, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Zavetiška 5, SI-1000 Ljubljana

78.087.68(=163.6)"18"

IT TAKES THREE SLOVENIANS TO MAKE A CHOIR

The role of singing and amateur choirs in the processes of national awakening among Slovenians in the 19th century

Singing and institutionalized vocal practices played a vital role in the processes of Slovenian national awakening during the 19th century. Singing, which was perceived as an elevated form of music, emerging from the primordial, »folk« and transcendental – following the ideas of European Romanticism – inherently holds two of the most important elements of the national imaginary: language and (national) emotions. Reading societies (*čitalnice*) and other forms of cultural and political life in the second half of the 19th century initiated processes of institutionalization of singing and mass participation in vocal groups, primarily choirs. Vocal performances were held at various manifestations of national awakening (for instance *bésede*) and the repertoire was dominated by what were called evocative songs (*budnice*), written to perpetuate the conceptual nation and nationality of Slovenians. As with singing itself, the collective nature of mass amateur singing activity and various forms of cooperation between separate vocal groups helped with the definition and bonding of the imagined Slovenian community that was being newly formed. The paper is based on various Slovenian newspaper articles of the 19th century.

Key words: Singing, institutionalized singing practices, nation, nationalization, reading societies

Uvod

Petje je bilo v preteklosti in je še danes ena najbolj množičnih prostočasnih dejavnosti pri Slovencih. Sodobno ljubiteljsko kulturno podobo sooblikujejo številna pevska kulturna društva, male vokalne skupine ter različne oblike pevskega sodelovanja in celo množičnega festivalskega združevanja, kot je na primer vsakoletni pevski tabor v Šentvidu pri Stični. Množičnost pevske aktivnosti pri vseh generacijah v Sloveniji lepo ilustrira resignirana ugotovitev slovenskih muzikoslovcev iz časa tik pred osamosvojitvijo, da: »Pri nas skoraj ni instrumentalnih amaterskih skupin, že dolgo ni domačega komornega komuniciranja, so pa zbori. /.../ Pevcem je dovolj le zbor.«¹

Tako v preteklih kot tudi v sodobnem diskurzu o petju in prepevanju na Slovenskem je predvsem v popularnem govoru, včasih pa tudi v strokovnih in celo znanstvenih besedilih² moč zaslutiti romantično-nostalgichen odnos do slovenske pevske 'tradicije', dediščine in zgodovine, idejna osnova za takšen odnos pa so ostanki razmišljanja prve polovice devetnajstega stoletja. Petje je v tem obdobju odigralo eno od ključnih vlog pri nacionalizaciji ljudske kulture (glasbene in pesemske tradicije) v obdobju, ko se je ta v skladu z romantičnim iskanjem ljudskega duha (*Volksgeist*) med nižjimi sloji takratnega prebivalstva utemeljevala kot nacionalna – kot *narodna*. Poglavitni nosilci teh procesov so bili pevski zbori v čitalnicah in na taborih,³ kjer je takratna meščanska elita vpeljevala nove koncepte naroda in Slovenstva.

V besedilu skušam raziskati odnos med procesi konstrukcije nove zamišljene skupnosti in (institucionalizirano) pevsko dejavnostjo v devetnajstem stoletju, oziroma ugotoviti, kako je petje v tem ključnem obdobju pomagalo »misliti narod«.⁴

Osnovo za razmišljanje o vlogi in pomenu petja v procesih narodnega prebujanja sem našel pri avtorjih prispevkov v slovenskem časopisu 19. stoletja, ki so procese spremljali iz neposredne bližine in jih komentirali v skladu z idejnimi tokovi dobe, ki jo poskušam razumeti. Še več, za primarni vir sem uporabil *časopis*, ki ga je Benedict Anderson označil kot poglavitno tehnično sredstvo za reprezentacijo naroda kot zamišljene

skupnosti.⁵ Časovno sem se pri pregledu gradiva omejil med leti 1843, ko so v Ljubljani pod uredništvom dr. Janeza Bleiweisa začele izhajati Kmetijske in rokodelske novice, in 1872, ko se je v Ljubljani ustanovila Glasbena matica, ki je s tem, ko je v slovensko družbo vpeljala nov poklicni profil glasbenika-profesionalca, na novo opredelila tvorce slovenske glasbene ustvarjalnosti in s tem povzročila počasen zaton čitalniških pevskih zborov, nosilcev narodne identitete skozi petje.

Slovenci in petje

(Lepo) petje je bilo na Slovenskem vedno cenjeno in je bilo tudi razlog za preseganje socialnih ovir,⁶ bilo je torej sredstvo komunikacije, hkrati pa je šlo pri aktivnem ustvarjanju glasbe ob petju tako za individualno kot tudi kolektivno delo.⁷ Tradicijske kratke folklorne oblike nam razkrivajo, da je bilo petje med Slovenci vedno dojet kot povzdignjena oblika glasbenega izraza: »Kdor poje, slabo (zlo) ne misli,«⁸ ali celo kažejo njegovo vzvišeno vlogo pri vzpostavljanju stika s transcendentnim, pri doživetju boga in božjega: »Kdor poje, dvakrat moli«. Hkrati lahko iz obrazcev tradicijske pripovedne folklorne razberemo, da je bilo petje vedno kolektivna oblika glasbenega ustvarjanja: »Človek ni petelin, da bi lahko sam prepeval.«⁹ Kolektivnost pevske izkušnje kot tvornega elementa v kontekstu procesa nacionalizacije je v svojem temeljnem delu Zamišljene skupnosti izpostavil tudi Benedict Anderson: »Naj bodo besede še tako banalne in melodija povprečna, petje prinese izkušnjo simultaneosti. V teh trenutkih ljudje, ki se med seboj ne poznajo, izgovarjajo iste besede na isti napev. Podoba: enoglasje. /.../ enoglasnost, zvočno fizično realizacija zamišljene skupnosti.«¹⁰ Najlepša ilustracija esencionalizirane povezave med kolektivnimi oblikami prepevanja in konstrukcijo identitete je znana slovenska krilatica: »Trije Slovenci, pa smo zbor!«¹¹

Petje je brez dvoma predstavljalo pomemben del slovenske ljudske (popularne) glasbene ustvarjalnosti v vseh obdobjih pred revolucionarnim letom 1848 in idejami o novih zamišljenih skupnostih – narodih, ki so vokalno glasbo radikalno spremenili s tem, ko so jo uporabili za svojo reprezentacijo. Številni viri pričajo o petju v vsakem segmentu življenja, tako ob delu kot ob ritualnih praksah. Tudi etnografski podatki, ki jih najdemo v periodičnih publikacijah prve polovice 19.

¹ Barbo, *O naših zbora*, str. 9.

² Primeri romantično-nostalgичnega diskurza o petju v strokovni literaturi: Florjanc, *Pomenskost slovenskega fantovskega petja*; Vrčon, *Pevska društva in zborovsko petje*, str. 110.

³ Budkovič, *Začetki in razcvet slovenskega zborovskega petja v Ljubljani*.

⁴ Anderson, *Zamišljene skupnosti*, str. 32.

⁵ Anderson, *prav tam*.

⁶ Muršič, *O moči glasbe*, str. 113.

⁷ Strajnar, *Vprašanje »ljudskosti« v slovenski partizanski pesmi*, str. 182.

⁸ Muršič, *prav tam*.

⁹ Florjanc, *Pomenskost slovenskega fantovskega petja*, str. 56.

¹⁰ Anderson, *Zamišljene skupnosti*, str. 161.

¹¹ Humer, *Slovenski oktet v mojih očeh*, str. 9.

stoletja, kažejo pisano pevsko podobo slovenskega etničnega ozemlja – ustvarjajo celo vtis, da je (bilo) petje za Slovence nekaj popolnoma samoumevnega. Takšnega ga na primer pri opisovanju nekega neformalnega družabnega srečanja v Trbovljah na svoji poti po Štajerskem in Gorenjskem prikaže nepodpisani avtor: »Snidilo se je več ljubih gospodov, katerih poprej po osebi nismo poznali, s katerimi smo se pa kmalu sprijaznili. Bili smo do pozne noči skupej prav židane volje; de brez veseliga petja ni bilo, nam ni treba dopovedovati.«¹² Še korak dlje je šel avtor, ki je pevsko udejstvovanje predstavil kot splošno karakteristiko Slovencev: »Ali ko družba peti začne, gre pesmica za pesmico. Znajo jih toliko, da se samo čudiš, kako jih naši ljudje toliko v glavi obderže; to bi pa ne moglo biti, ako bi naš narod ne bil take bistre in prebrisane pameti.«¹³ Petje je bilo prisotno tudi v bolj formalnih okvirih druženja Slovencev – na primer petje na učeniški (učiteljski) skupščini Slivniške dekanije: »Red je v tej skupščini na koncu pogovorov domače pesmi prepevati. Prelepa vaja! Nov navod k premili slogi!«¹⁴ Kot ilustracijo naj navedem še zanimiv odlomek nekega prispevka v *Novicah*, ki opisuje dogajanje ob slovesnosti ob napeljavi razsvetljave v jamo pod Malim gradom pri Planini blizu Postojne »/.../ preden se je iz jame stopilo, so zaostali pesmoljubi slovensko petje notri začeli, ki se je po nezmernih prostorih čudno razlegalo.«¹⁵

Govor o petju v novičarskem diskurzu 19. stoletja je bil vedno zaznamovan z oznakami, ki so petje karakterizirale kot v vseh pogledih pozitivno človekovo prakso in izkušnjo, neločljivo povezano z njegovim duhovnim življenjem, ki mu celo omogoča neposreden stik s presežnim, z bogom: »Človeka zares nadzemeljsko čutje prešine, to združeno petje v prečudnim soglasji slišati.«¹⁶ in »/.../ lepa pesem božji dar.«¹⁷

Petju so pripis(ov)ali tudi terapevtsko vlogo in sploh pomen za harmoničnost (uglašenost) človeka: »/.../ pošteno petje žlahni in plemeniti dušno in telesno življenje. To pa je gotovo več vredno kot cent vsakega zlata.«¹⁸; »Da petje /.../ človeka v čudorednosti utrjuje, njegovo srce žlahni in ga tako k čedalje večji popolnosti napeljava, je tako jasno, da ni treba nobenega dokaza.«¹⁹ Petje po

¹² *Nepodpisano, Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 25. 9. 1850, str. 163.

¹³ *Nepodpisano, Kmetijske in rokodelske novice*, 18. 9. 1844, str. 151.

¹⁴ *Z., Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 28. 8. 1850, str. 147.

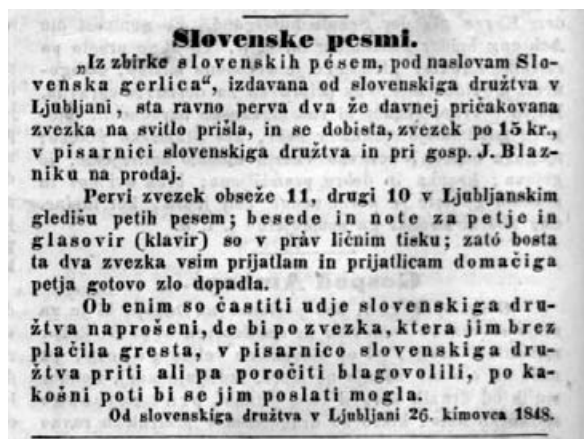
¹⁵ *Podlipski, Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 18. 9. 1850, str. 158.

¹⁶ *St., Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 15. 5. 1852, str. 153.

¹⁷ *Pevoljub, Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 14. 2. 1855.

¹⁸ *Pevoljub, navedeno delo*.

¹⁹ *Štantetov-Šentviški, Novice gospodarske obrtniške in narodne*, 13. 7. 1864.

Oglasno sporočilo za prvi zvezek Slovenske Gerlice (1848), zbirke slovenskih pevskih skladb s spremljavo v izdaji Slovenskega društva v Ljubljani (Kmetijske in rokodelske novice, 4. 10. 1848, str. 170)

besedah piscev v časnikih hkrati izzove in mora izzvati čustven odziv: »Čujte, kako vriska in piska, kako skače v terdih in tancih glasih, v hitrih, radostnih pesmih veselo človeško srce! Žalostno, s pelinom bridkosti napojeno srce pa pojema v mehkih, debelih glasih, se solzi in topi v počasnih tužnih pesmih.«²⁰

Poleg (esencializiranih) pozitivnih vplivov je v virih petje predstavljeno kot povezovalni in unifikacijski element družbene ustvarjalnosti. Bilo naj bi transgeneracijsko ter imelo enako vlogo (učinek) pri starejših in pri mlajših: »Mnogotero otrok, ki bi sicer ne hodili tako radi v šolo, je prišlo le zavoljo petja noter. Petje zares človeka tako rekoč uname, naduši in z nekaj sosebnim sočutjem navdihne, zato je otrok, ko so enkrat peti jeli, skoraj preč spraviti mogoče ni.«²¹ hkrati pa je presegalo spolno delitev, saj so prepevali tako fantje kot dekleta.²² Zaradi vseh pripisanih unifikacijskih značilnosti petja se je to lahko toliko lažje apliciralo kot reprezentacija zamišljene skupnosti, naroda.

Vendar lahko iz besedil, ki so jih zapustili pisci v časopisju prve polovice devetnajstega stoletja razberemo, da petje ni bilo obravnavano le kot povzdignjena, pač pa tudi kot prvinska, primordialna in elementarna oblika glasbenega izraza. V njem (in z njim) naj bi človek iskal neposredno povezanost z naravo in redom v njej. To se odraža v precej enotni časnikarski metaforiki, ki človekovo petje povezuje z zvoki iz narave, v prvi vrsti s ptičjim petjem: »Najslajše, najjasnejše žuboré in žvergolé tiči o toplih pomladnih dnevih, vrabci o polnih kozolcih in zrelem prosu. /.../ Petelin zapoje, tiček zažubori;

²⁰ *Lah, Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 6. 6. 1860.

²¹ *Vitoški, Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 11. 9. 1850.

²² *Drobnič, Kmetijske in rokodelske novice*, 10. 11. 1845.

kmali odpevajo po vasi kurji glavarji in tički po gaji ali po kletkah. /.../ Kar pa nas uči skušnja pri živalih, tega se lahko vsak dan prepričamo pri ljudeh.«²³ In dalje: »Tičice, ki lepo pojo, /.../ so prave namestnice življenja. Brez njih bi bili gozdovi žalostni, mrtvi. Človek povsod le išče živih in življenje naznanjajočih stvari, – kjer ni življenja, ni zanj veselja.«²⁴

Slovenski narod in njegove pesmi²⁵

»Slovenci imamo tudi národne pesme, to so take pesme, ki so prav iz slovenskiga duha in serca vzete, in so stare, perlegajo se posebno; zato so tudi več ali manj povsod znane.«²⁶

Narod je, kot piše Benedict Anderson, v prvi vrsti utemeljen v jeziku,²⁷ z jezikom pa je neločljivo povezano tudi petje – najprej zato, ker se mu pripisuje enako primordialnost, utemeljenost v nedoločljivi, oddaljeni preteklosti. Vendar je petje z jezikom povezano še močneje, saj je, kot govor ali pisava, hkrati formalna manifestacija jezika. Povezanost petja in jezika v kontekstu narodnega vprašanja in nacionalizacije so zaznali in promovirali tudi pisci pomarčevskega obdobja: »Vsak narod ima svoje petje. Med nar mičniši petje se zamore brez enostranosti slovensko šteti že zavoljo glasa svojih besedi, ki niso terde in s soglasniki preobložene kot marsikateriga družiga jezika, pa tudi niso premehke. Slovenska beseda zedinjuje v sebi krepkost in pa čudno mičnost, in je torej za govornišvo in pevstvo silno prikladna.«²⁸ Še korak dlje so šli avtorji, ki so isto povezavo razumeli in predstavljali kot utemeljeno v transcendentnem: »/.../ ker je Bog tako naredil, da vsak domoljub najrajši po domače poje /.../«²⁹ Analiza vsebine teh in podobnih besedil hkrati potrjuje, da je ena glavnih značilnosti zamišljene skupnosti njen vpliv na čustva in čustvovanje: »/.../ narodi budijo ljubezen; pogosto zelo globoko in požrtvovalno ljubezen. Kulturni proizvodi nacionalizma – poezija, proza, glasba, likovna umetnost – s tisočermi različnimi oblikami in stili to ljubezen jasno izražajo.«³⁰

Obdobje definiranja in vpeljevanja konceptov naroda in narodnega je najbolj zaznamovala sočasna romantična misel, ki je tako v znanost kot v politični diskurz s koncem 18. stoletja vnesla teorijo prežitkov, tj. ostankov »starih« idej, verovanj in praks (folklore), ki nujno izginjajo, vendar jih v zgodovinski sočasnosti še vedno lahko najdemo pri nižjem sloju prebivalstva. »Prava narodna poezija pri vseh evropskih narodih umira. V kakem samotnem kotu se še kaka skrita cvetka dobi.«³¹ Predpostavljeno izginjanje 'narodnega blaga' je hitro postalo tudi osnova za prizadevanja po njegovem ohranjanju: »Naša narodna pesem umira; zadnji čas je tedaj, da se to, kar je ostalo, prihrani.«³² Predpostavljeno izginjajoča ljudska kultura (z njo pa tudi ljudska pesem in petje) kmečkega prebivalstva je postala maksima govora o dediščini zamišljenih skupnosti v nastajanju: »Priprosti kmetje bolj v straneh od poptujajočih trgov, mest in cest oddaljšani, po hribih in med hribi jih še imajo povsod lepo zalogo, in jih pri taci okolišinah čversto in krepko pojéjo, da se omikani poslušavec, ki je po mestih za plačilo péti slišal, čuditi mora.«³³ Iz poudarjanja močno dramatisirane razlike med kaotičnim življenjem urbanih središč in idilo podeželskega sveta, med preprostim načinom življenja ter povezanostjo z naravo se je razvilo prepričanje, da velike družbene spremembe pomenijo skorajšnji konec ruralnega sveta, z njim pa tudi razpad kolektivnega duha skupnosti.

Prav ta duh, herderjanski *Volksgeist*, je postal jedro idej nacionalizma. Tako kot pri drugih narodih avstrijskega cesarstva, se je tudi pri Slovencih »želja po emancipaciji in nacionalizaciji udejanjala na podlagi homogenizacije regionalnih in lokalnih oblik (izmišljeno-) avtentične tradicionalne kulture, ki ni bila germanskega porekla.«³⁴ Te težnje je moč razbirati tudi iz pisanja takratnih časnikov o tako imenovani *slovenski pesmi*: »Napev bodi tudi slovenskega duha. Narod se loči od naroda po telesnih in dušnih zmožnostih in lastnostih pa tudi po – petju. /.../ Tako se loči tudi pravo narodno (in ne novo ponemčeno) slovensko petje od nemškega /.../ In ta narodni duh mora veti in duti po vsakem napevu, potem bode lahak in mičen našemu ljudstvu, ki /.../ ljubi mečje, v serce segajoče napeve, kakor nas učé vse narodne viže.«³⁵ Znotraj tega govora je imela folklorizirana ljudska kultura pomembno vlogo ločevalnega elementa med slovensko in nemško oziroma germansko kulturo: »Vse spoštovanje pred nemškim narodnim petjem: tudi ono je lepo, dasiravno ni našimu primeriti.«³⁶

²³ Lah, *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 6. 6. 1860.

²⁴ *Nepodpisano*, *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 22. 10. 1853.

²⁵ V časopisnih virih iz 19. stoletja se samostalnika pevec in pesem ter glagol peti nanašajo tako na poezijo (pesnik, pesniti) kot tudi na petje in pevsko dejavnost, kar kaže na neločljivo povezanost obeh oblik umetniškega ustvarjanja, vsaj takrat, ko besedila govorijo o proizvodih »tradicijske« ljudske kulture (op.p.).

²⁶ Benko, *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 15. 1. 1851, str. 13.

²⁷ Anderson, *Zamišljene skupnosti*, str. 161.

²⁸ St., *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 15. 5. 1852, str. 153.

²⁹ *Nepodpisano*, *Novice gospodarske obrtniške in narodne*, 6. 8. 1862.

³⁰ Anderson, *Zamišljene skupnosti*, str. 157.

³¹ *Nepodpisano*, *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 16. 5. 1857.

³² D., *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 6. 12. 1850.

³³ St., *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 15. 5. 1852, str. 153.

³⁴ Juvančič, *O (ne)moči izvirnega*, str. 16.

³⁵ Lah, *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 12. 6. 1860.

³⁶ St., *navedeno delo*, str. 153.

hkrati pa lahko poleg zavedanja o ločenosti v virih opazujemo tudi težnjo po očišče(va)nju slovenskih pesmi vsakršnega tujega vpliva, s čimer je posredno še enkrat več izraženo prizadevno iskanje oziroma definiranje narodnega, *slovenskega* v ljudski kulturi: »Nijedna stvar nam ne more pridobiti več prijateljev za domovinsko stvar, nego narodno petje. Tudi v tej zadevi Slovenci napredujemo in zmagonosno koraka slovenska pesem po naših pokrajinah, ter odriva tuji duh, črno sovraštvo do naroda, kruhoborstvo in dobičkarijo, ter blaži narodu čut in misel.«³⁷; »Stare častitljive pesmi našega naroda v nepristrano obleko ptujih jezikov silijo, in tako petje je potem nevživna čorba po eni strani prekuhana, po drugi sirova, tú predelana, tam neslana /.../«³⁸

Tako kot petje samo je morala ljudska pesem kot del širše ljudske kulture nujno postati rezultat kontinuitete, ki sega daleč v primordialnost. S tem je pridobila nove prilastke *stara, statična in avtentična*, ideja o neprekinjeni tradiciji pa je v samem jedru konstrukcije zamišljene skupnosti (naroda). »Naši deda so peli, kar so v sercu čutili; kar pa iz serca izhaja, pa zopet serce zadene.«³⁹ S tem, ko je ljudska kultura postala avtentična, pa se je sprožil proces folklorizacije vseh njenih segmentov in je tako postala artefakt, kot eden od stranskih produktov teh procesov pa se je rodila tako imenovana *narodna pesem*.⁴⁰ »Narodska pesem je /.../ cvét narodovega življenja; eno drugo rodi, eno drugo oživlja, eno brez drugega biti ne more.«⁴¹

Tudi govor o narodni pesmi je v 19. stoletju zaznamovan s svojevrstno metaforiko, ki kaže na poseben, folkloriziran oziroma tradicionaliziran odnos do ljudske kulture, kot (iz)vira narodnega. V virih lahko večkrat preberemo, kako so posamezne pesmi označene kot cvetlice, njihove zbirke pa kot kite oziroma venci najlepšega cvetja. Lep primer poetičnega, metaforičnega govora o narodnih pesmih je recenzija⁴² zbirke slovenskih narodnih pesmi, prevedenih v nemščino, z naslovom 'Volkslieder aus Krain'⁴³: »Če knjižico v roke vzameš, se ti bo zgodilo, kakor bi v cvetnjak bogatiga gospoda stopil. Prijazni vertnar ti majhno shrambico odpré. Noter stopiš, začudiš se, ostermiš, ker tukaj zagledaš planinske cvetlice, ktere si od nekda na gorah nabiral. Tú se ti mična cvetka nasmehuje; tam ti njena sestra svoje duhteče cvetiše odpira; v kotičku tam te milenka s pripognjeno rósepolno glavico pozdravlja. Kar ločiti se ne moreš; vse ti je znano, vse prav lepo po

domače, in kar nar več veljá, je to, de so se tvoje ljubljenske le preselile, brez de bilo le mervico svojih vonja, svojih lepot zgubile.«⁴⁴

Institucionalizacija petja

»Povsod po Slovenskem se nahajajo dobra grla, treba jim je samo poduka. V tej zadevi trebalo bi, da se ljudski učitelji postavijo na čelo, in da moči izvežbajo, kmalo bomo imeli v vsakem večem kraju pevski zbor.«⁴⁵

Nacionalizacija (in njej vzporedna procesa avtenti-fikacije in folklorizacije) ljudske glasbene ustvarjalnosti – z njo pa tudi petja kot ene od osnovnih oblik glasbene izvajalske prakse – pa se ni mogla popolnoma izvršiti, dokler se ta ni institucionalizirala, tj. ugneznila v slovenskih političnih in kulturnih strukturah. Te strukture so bila pred in neposredno po pomladi narodov leta 1848 različna slovenska društva v središčih zgoščene prisotnosti Slovencev (Ljubljana, Dunaj, Gradec), kasneje, po zatonu Bachovega absolutizma in ustavnih spremembah, ki sta jih prinesla oktobrska diploma leta 1860 in februarški patent leto kasneje, pa so vodilno vlogo prevzele nove organizacijske oblike političnega in družabnega življenja, kot so čitalnice, tabori in različne oblike formaliziranega interesnega združevanja, tj. društva, ki jim je bila skupna ideja *narodnega*.

Pomembna novost predmarčne dobe je bila javna izvedba pesmi s slovenskim besedilom na koncertih ljubljanske filharmonične družbe in v ljubljanskem gledališču. Pesmi so izvajali nemški pevci, *Novice* pa so takšne nastope vedno znova pozdravile z navdušenjem: »Že veliko veliko let je minilo, kar ni bilo slovenskega petja v Ljubljanskim gledišu slišati. Pretečeno saboto smo med drugim petjem zopet zaslišali vesele glasove domačiga jezika, s katerim so se gledišni pevci, akoravno Nemci, prav dobro obnesli. Zapopadik igre pod naslovom »Poskušnja kranjskih pesem« /.../ Vse pesme so poslušavcem takó globoko v serce segle, de so dopadajenje nad njimi glasno na znanje dali.«⁴⁶ Izvedbe slovenskih pesmi lahko razumemo kot sproščanje ozračja med slovensko in nemško stranjo, bolj pomembno pa je, da sta bila s temi dogodki slovenski jezik in slovenska beseda priznana kot »/.../ enakovreden pripomoček odrskega izražanja in koncertne dejavnosti.«⁴⁷

V drugi polovici 19. stoletja so bile *bésede* osrednja manifestacija narodne kulturne produkcije, z njo pa

³⁷ *Nepodpisano, Slovenec*, 12. 8. 1879.

³⁸ *St.*, navedeno delo, str. 153.

³⁹ *St.*, navedeno delo, str. 154.

⁴⁰ *Juvančič*, navedeno delo, str. 16.

⁴¹ *D.*, *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 6. 11. 1850.

⁴² *D.*, *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 30. 10. 1850.

⁴³ *Grün*, *Volkslieder aus Krain*.

⁴⁴ *D.*, *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 30. 10. 1850, str. 184.

⁴⁵ *Nepodpisano, Slovenec*, 11. 9. 1879, str. 2.

⁴⁶ *Nepodpisano, Kmetijske in rokodelske novice*, 28. 1. 1846.

⁴⁷ *Cvetko*, *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem III*, str. 12.

Mešani pevski zbor iz Biljane v Goriških brdih leta 1896 (Dokumentacija Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani)

tudi avtentizirane ljudske glasbene umetnosti v zgoraj naštetih strukturah. *Bésede* so bile družabne prireditve z govori, deklamacijami, gledališkimi scenami in seveda glasbo, s posebnim poudarkom na petju. Društva in čitalnice so jih pripravljali ob zelo različnih priložnostih, kot so bile razne obletnice, občasno so prirejali tudi dobrodelne *bésede*.⁴⁸ Poročila o *bésedah* v organizaciji različnih čitalnic lahko najdemo skoraj v vsaki izdaji takratnega časopisa.

Bésede so (tako v okviru čitalnic kot že prej) med vsemi glasbenimi izrazi preferirale vokalno glasbo in tako spodbudile razvoj oblik solističnega petja kot tudi komornih sestavov in seveda pevskih zborov,⁴⁹ s tem pa močno pospešile ter povečale obseg vokalnega ustvarjanja in poustvarjanja.

Bésede so prirejali že v »predčitalniškem obdobju« med letoma 1848 in 1861, zanimivo pa je, da so jih takrat zaradi njihovega oglaševanja v nemščino prevajali kot »concert«,⁵⁰ čeprav so bile vsebinsko več kot le glasbeni dogodek. Slovensko društvo v Ljubljani je v ljubljanskem

gledališču v tem obdobju pripravilo nekaj *bésed*,⁵¹ katerih program so sooblikovali vokalni solisti ter občasno moški pevski zbor iz župnije Krakovo (imenovan Krakovčanje), katerih nastop so *Novice* vzneseno opisale: »Ti korenjaki pa v resnici tako vbrano pojó, de mora iz serca vesel biti, kdor jih sliši.«⁵² Na Štajerskem je krog Slovencev v Gradcu, naslednikov graškega društva Slovenija, ki je bilo viden političen akter v revolucionarnem letu 1848⁵³ pripravil besedo, o kateri *Novice* poročajo: »/.../ 23. marca o poldne /.../ tukaj slavjanski domoljubi, sama nadepolna mladež, napravili »slavjansko besedo« gotovo prvo, kar Gradec stoji. Slovenske, poljske, češke in ilirske pesmi so se posamezno in skupno mično prepevale /.../ vsem gré lepa hvala; prva vendar in naj veči neutrudnemu, izverstnemu pevovodju g. Benjaminu Ipavcu.«⁵⁴ Pomemben mejnik za slovensko pesem je bil tudi obisk cesarskega para 11. septembra 1856 v Mariboru, kjer je skupina mladih deklet cesarju zapela dve pesmi v slovenščini (Cesarsko pesem in Zvonikarjevo), kar je bila sploh prva javna izvedba katerekoli slovenske pesmi v Mariboru.⁵⁵

⁵¹ *Nepodpisano, Kmetijske in rokodelske novice*, 28. 3. 1848.

⁵² *Prav tam*.

⁵³ *Granda, Graška Slovenija v letu 1848/1849*.

⁵⁴ *Ž., Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 4. 4. 1851, str. 69.

⁵⁵ *Nepodpisano, Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 17. 11. 1856.

⁴⁸ Glej na primer: *Nepodpisano, Novice gospodarske obrtniške in narodne*, 10. 4. 1872.

⁴⁹ *Cvetko, Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem III*, str. 33.

⁵⁰ *Cvetko, navedeno delo*, str. 18.

Najpomembnejša oblika kulturnega (in subtilno političnega) združevanja Slovencev v 19. stoletju so bile čitalnice. Te so delovale kot narodno-programsko zastavljeni forumi literarne, dramske, glasbene in druge ustvarjalnosti, branja in drugega izobraževanja ter neformalne družabnosti. »Čitavnica – kaj je to čitavnica? Nič drugega ni kakor bravnica, to je društvo, v katerem se bo bralo ali čitalo in bojo včasih poštene veselice v domači besedi.«⁵⁶ »Národno zavest buditi in krepčati je toraj vsakega Slovenca dolžnost, in posebno národnih čitavnic visoka naloga. One so središča, v katerih se imajo duševne domoljubne moči navduševati in uriti. One so, rekel bi, národne straže, in glasniki matere Slave, ki imajo neprenehoma narod dramiti, in pa skrbno paziti, da več ne zaspi.«⁵⁷ Čeprav čitalnice niso bile izključno glasbene ustanove, so glasbo uporabljale in gojile kot razmeroma pomembno sredstvo za uresničevanje svojega programa, s tem pa so pomenile tudi osnovo za kasnejši razvoj glasbenega šolstva pri nas.⁵⁸

Ob nekaterih zgodnejših poskusih, ki niso trajali dolgo, je bila prva čitalnica v pravem pomenu besede Slovanska čitalnica v Trstu, ustanovljena 29. januarja 1861,⁵⁹ v narodnostno pisanem pristanišču z živahnim kulturnim dogajanjem pa ni združevala le Slovencev, pač pa tudi druge narodno zavedne Slovane. Kmalu, 30. avgusta 1861, ji je sledila Narodna čitalnica v Ljubljani, ki je svojo prvo besedo pripravila 24. novembra istega leta. Pevski zbor je na njej izvedel skladbe Domovina, Ne udajmo se in Naprej ter po pisanju *Novic* izzval: »/.../ grmenje navdušenih slavaklicev.«⁶⁰ Tretja po vrsti, 4. septembra 1861, je bila ustanovljena Slovanska čitalnica v Mariboru.⁶¹ Med večjimi čitalnicami sta bili še celjska in tolminska (obe ustanovljeni 1863) ter novomeška, ustanovljena leta 1865. V obdobju po letu 1863 so si čitalnice vedno bolj utirale pot tudi na geografsko periferijo in v časopisju tega časa skoraj vsak teden najdemo poročila o prvih *bésedah* (z obveznim petjem) novih čitalnic.

Vse večje čitalnice so kmalu po ustanovitvi vzpostavile svoje pevske sestave. Pri tem začetnem delu so pogosto pomagali (tuji) glasbeni strokovnjaki. Tako je pevski zbor v Trstu na začetku vodil Čeh Jan Lego, zbor ljubljanske čitalnice pa njegov rojak Anton Nedved, sicer kapelnik filharmoničnega društva. Prav sodelovanje profesionalnega pevovodje in izobraženih pevcev iz 'konkurenčnega' društva je omogočilo hiter in kakov-

sten razmah pevske dejavnosti, ljubljanska čitalnica pa je bila pravzaprav že od ustanovitve z vidika razvoja pevske in njej vzporednih dejavnosti najpomembnejša ustanova ne le na Kranjskem pač pa na vsem slovenskem prostoru. Moški zbor ljubljanske čitalnice, ki so jih avstrijski časopisi imenovali »Die Jünger des Aposteles Bleiweis«⁶² so bili najbolj spoštovan slovenski pevski sestav 19. stoletja doma in na tujem. Tudi ob otvoritvi prostorov čitalnice v Kranju leta 1863 je že nastopal njihov domač zbor.⁶³ Ustanavljanje pevskih zborov v drugih čitalnicah – predvsem na Štajerskem, v Mariboru in v Celju – ni šlo tako gladko, dejstvo pa je, da je bil v celjski čitalnici nakup klavirja sploh prva večja investicija njenih članov.⁶⁴

Anton Nedved, prvi zborovodja pevskega zbora čitalnice v Ljubljani (Narodna in univerzitetna knjižnica)

Pevce so pevovodje čitalniških zborov v prvi vrsti izbirali med člani čitalnice, v nekaterih primerih (na primer v Ljubljani) pa so pripravili tudi pevske avdicije oziroma skušnje,⁶⁵ kjer članstvo v čitalnici ni bilo pogoj za pristop.

V manjših krajih, kjer čitalnice niso imele dovolj članov, da bi lahko vzpostavili večji pevski sestav, so na *bésedah* in drugih prireditvah nastopali bodisi solisti bodisi manjši komorni sestavi. Tako lahko na primer v poročilu o izvedbi *bésede* leta 1870 v čitalnici v Mozirju beremo: »Na to se oglasi naš vrli čveterospev: /.../ Petje bilo je krasno, tako ubrano in miloglasno, da se v resnici nismo tacega nadejali. Po vsaki pesmici se je izraževala radostna pohvala in društvo sme ponosno biti, da šteje med svoje ude tako vrle pevske moči.«⁶⁶ Takšne čitalnice so ob večjih dogodkih za pomoč pogosto prosile zборе drugih čitalnic in pevskih društev iz najbližjih regionalnih centrov.

Če pri raziskovanju začetkov institucionalizacije pevske dejavnosti ne upoštevamo solističnih nastopov in manjših komornih sestavov, lahko vsaj v prvem desetletju čitalniškega gibanja na Slovenskem (z izjemo ljubljanske čitalnice) spremljamo izključno moško petje. Primarni razlog za to je verjetno v tem, da so bili zbori v večini primerov sestavljeni izključno iz članov

⁵⁶ *Nepodpisano, Novice gospodarske, obertniške in narodne*, 18. 9. 1861.

⁵⁷ *Nepodpisano, Novice gospodarske, obertniške in narodne*, 11. 11. 1863, str. 363.

⁵⁸ Budkovič, *Razvoj glasbenega šolstva na Slovenskem I*, str. 156.

⁵⁹ Jelerič, *Razvoj zborovskega petja na slovenskem*, str. 31.

⁶⁰ *Nepodpisano, Novice gospodarske, obertniške in narodne*, 27. 11. 1861, str. 397.

⁶¹ *Letopis*, str. 19.

⁶² *Nepodpisano, Novice gospodarske obrtniške in narodne*, 6. 8. 1862.

⁶³ Pirnat, *Narodna čitalnica v Kranju*, str. 32.

⁶⁴ Zajc-Cizelj, *Narodna čitalnica v Celju*, str. 355.

⁶⁵ *Primer: Odbor čitavnic, Novice gospodarske obrtniške in narodne*, 4. novembra

⁶⁶ *Nepodpisano, Slovenec*, 6. 3. 1879.

čitalnic, kjer so bili nosilci družbenega in družabnega življenja moški. Prisotnost ženskega in mešanega petja v čitalnicah izven Ljubljane se je povečala šele v sedemdesetih letih 19. stoletja. V kranjski čitalnici so leta 1872 poskusili ustanoviti ženski zbor, ki ni deloval dolgo,⁶⁷ medtem ko je leta 1884 v Novem mestu ustanovljeno Dolenjsko pevsko društvo začelo delovati z ženskim in moškim zborom.⁶⁸ Ljubljanska čitalnica je bila v tem pogledu med drugimi čitalnicami svetla izjema, saj se je društveni ženski zbor prvič predstavil že leta 1864, zborovodje Josip Fabian, Anton Foerster in Vojteh Valenta pa so kasneje ob različnih priložnostih eksperimentirali tudi z mešanim petjem.

Pevsko povezovanje

Pregled časopisnih virov razkrije še eno zelo pomembno vlogo petja in organizirane zborovske dejavnosti v kontekstu procesov nacionalizacije slovenskega prostora. Pevska dejavnost je relativno hitro prerasla okvire lokalnih čitalniških prostorov in postala ena prvih oblik *posvetnega* množičnega združevanja ljudi na Slovenskem. Še več, petje je postalo mediator za vzpostavljanje družbenih interesnih omrežij na širokem geografskem ozemlju, kar je bila v tistem času novost. Povezovanja (gostovanja) pevcev in njihovih nastopov so tesno povezana s tvorjenjem narodove identitete, saj se je z njimi konkretizirala ideja zamišljene skupnosti in manifestirala njena moč (moč množice). Tovrstne migracije in mreženja seveda ne bi bila mogoča brez sočasno dosežene stopnje tehničnega razvoja, ki je prinesel napredek transportnih sredstev, konkretno železnice, ki je do leta 1870, ko je bila dokončana gorenjska proga Ljubljana-Trbiž, že povezovala vse večje kraje Kranjske in Štajerske.

Pobude za združevanje ljudi, vključenih v takšno ali drugačno obliko organiziranega petja so bile prisotne že v obdobju množičnega ustanavljanja čitalnic, kasneje pa se je zanimanje še povečevalo: »Od časa do časa, morda vsako leto enkrat, dali bi si slovanski pevski zbori rendezvous v kakem slovenskem kraju, eno leto na Bledu, drugo leto v Savinski dolini, tretje leto v Ljubljani, četrto leto v Gorici itd. Tak pevski shod bi bila splošna narodna veselica, /.../ K temu skupnemu pevskeemu shodu prišel bi pevski zbor vsakega mesta s svojo zastavo, in vsako mesto bi se že zavoljo časti potrudilo, da pošlje mnogo in dobro izurjenih pevcev.«⁶⁹ Takšne pobude so se uresničevale na več (formalnih) ravneh ter v večjem ali manjšem obsegu. Pevci ljubljanske čitalnice so se

na primer že leta 1861/62 odzvali na več vabil oziroma prošenj za pomoč pri oblikovanju glasbenega programa ob ustanovitvi katere od čitalnic.

Število poročil o gostovanjih pevskih zborov z vedno mlajšimi letnicami dnevnega časopisja druge polovice 19. stoletja vedno bolj narašča. Tako so na primer v Kranju gostili več pevskih društev iz okolice ob trideseti obletnici lokalne čitalnice,⁷⁰ v Mozirju pa je slovesnost ob blagoslovitvi praporja telovadnega društva Sokoli maja leta 1884 sooblikoval združen pevski zbor celjske čitalnice in celjskega pevskega društva.⁷¹ Dokumentirana so tudi številna sodelovanja pevskih sestavov z drug(ačn)imi interesnimi skupinami pri pripravi njihovih prireditev – na primer s telovadnimi društvi (Sokoli, Orli), gasilskimi društvi ipd.⁷²

Zgovorna ilustracija implicitnega pomena gostovanja nekega pevskega sestava za obe strani (gostitelje in goste) ter identifikacijskih procesov, ki so takšne dogodke spremljali, je opis gostovanja ljubljanskega čitalniškega zbora v Litiji leta 1879, zapisan v *Slovincu*: »Po zajuterku v gosp. Koblarjevi gostilnici so pevci nekatere zapeli, ob devetih pa je bila sv. maša, katero je poveljčevalo tudi izvrstno petje moškega zbora čitalnice, ki je bil za malo cerkvico še premočan. Med obedom je bilo nekoliko napitnic, potem pa se je pričelo pevsko razveseljevanje, ki je privabilo veliko naroda skup in temu so bile ne le pesmi, ampak tudi petje jako všeč. Ob petih smo se vrnili nazaj v Litijo, Šmarčani so nas spremili z zastavo, za slovo pa so zopet zagromeli možnarji. /.../ Množno zbrano ljudstvo je bilo navdušeno po tem in po krasnem petji naših pevcev. Litijska dekleta so bila k slovesu podarila pevcem in tudi drugim lepe šopke za spomin.«⁷³

Pevska ustvarjalnost

Pogoji, ki so jih omogočile čitalnice, so predstavljali varen okvir, kjer se (vokalna) glasba ni le ohranjala in obnavljala pač pa (predvsem) rasla in se širila. Zgodovinska in politična situacija sta spodbudili ali celo narekovali razmah produkcije pevske literature – na primer zborovskih skladb in samospevov – ter izpostavili nove glasbene ustvarjalce. Prizadevanja teh glasbenikov so bila utilitaristična, pragmatična, podrejena maksimi posredovanja narodne ideje. Zaradi tega so pri svojem delu operirali s kar najširše sprejemljivo glasbeno estetiko, pogosto podvrženo zgoraj omenjenim formam avtentične ljudske glasbe. Dragutin Cvetko se sprašuje, če bi

⁶⁷ Pirnat, navedeno delo.

⁶⁸ Gazvoda, *Glasbeno življenje Novega mesta v obdobju čitalnice*, str. 11.

⁶⁹ *Nepodpisano, Slovenec*, 11. 9. 1879, str. 2.

⁷⁰ Pirnat, navedeno delo, str. 18.

⁷¹ Zajc-Cizelj, *Narodna čitalnica v Celju*, str. 355, str. 363.

⁷² Pirnat, navedeno delo, str. 38.

⁷³ *Nepodpisano, Slovenec*, 12. 8. 1879.

ti avtorji sploh skladali, če ne bi živeli v obdobju neposredno po marčevski revoluciji, ki jih je oblikovalo kot *narodne skladatelje*.⁷⁴ Mnogi med njimi so bili samouki ali vsaj slabše podkovani v skladateljski obrti – muzikološka veda zato resignirano priznava, da čitalniško obdobje kljub nepretrgani produkciji skladb predstavlja stagnacijo v glasbenem razvoju,⁷⁵ saj je bil fokus ustvarjalnega delovanja drugje. Med najvidnejšimi predstavniki »čitalniških« glasbenih ustvarjalcev so Anton Nedved, Anton Foerster, Jurij Fleišman, Miroslav Vilhar, Davorin Jenko in kasneje Benjamin ter Avgust Ipavec.

»Naprej« z avtorjema Simonom in Davorinom Jenkom
(Narodna in Univerzitetna knjižnica)

Sodobno časopisje je delo skladateljev redno spremljalo in o njem vestno poročalo, avtorji prispevkov pa nikoli niso skoparili s (po)hvalo skladateljem, čeprav ta pogosto ni bila upravičena. *Novice* so tako o Juriju Fleišmanu zapisale: »/.../ ime je že samo po sebi zadosti porok, da so napevi lepi, mični in domači /.../,⁷⁶ po uspešno izpeljani *bésemi* v Gradcu leta 1851 pa Benjamina Ipavca pohvalile s patetičnimi besedami: »Ako ti nadepolni mladini srečno dožene, kar je tak lepo začel, mu bode ime v vencu slavjanskih pervencov na veke slovelo!«⁷⁷

Pri skladanju je bila poleg približevanja ideji *Volksgeista* pri pisanju viž,⁷⁸ zaradi prenosa sporočila zelo pomembna izbira besedila. Prešernove pesmi so bile sicer priljubljen material za uglasbitev, vendar so se pogosto izkazale za vsebinsko in oblikovno prezahtevne. Kamilo Mašek, še eden od vidnejših skladateljskih likov čitalniškega obdobja, se je na primer v *Novicah* zgražal nad zelo zanimivim dogodkom: »Vém kraj, kjer je orglavec (in čisla se visoko omikanega) med povzdi-

govanjem svoje serčne čutila razlival, Prešernovo 'pod oknom' igraje!! Ali je mar neomikan kmet kriv, da se mu noge in rožnikranc začno mesti, kadar 'šomošter' tako okroglo žvižga?!«⁷⁹ Skladatelji so se raje odločali za besedilni tip patriotske, domovinske pesmi, s specifično motiviko (ljubezen, dom, očetnjava, vojaščina, narava in podobno), ki je izpolnjevala funkcijo implementacije in ohranjanja nacionalnih čustev. Splošno poimenovanje za takšne skladbe je bilo *budnice*,⁸⁰ med njimi pa posebno mesto zavzema »Naprej« avtorjev Simona in Davorina Jenka, širše znana in dojeta kot slovenska himna oziroma kot himna slovenskega narodnega preporoda⁸¹ – v Novih akordih, strokovni reviji iz začetka 20. stoletja, je skladba poimenovana celo kot »naša marsejeza«.⁸²

Splošni zamisli iskanja in izbiranja primernih besedil za uglasbitev, se je občasno pridružilo tudi časopisje. *Novice* so tako poleg rednega objavljanja pesmi na naslovnica svojih izdaj 14. maja 1862 objavile nagradni razpis za uglasbitev pesmi Jovana Vesela Koseskega Kdo je mar?, označene kot pesmi »/.../ ki poje slavo slovenskim sinom /.../.⁸³ Za nagrado je zmagovalec poleg denarja dobil priložnost dirigiranja pevskega zboru na *bésemi* v ljubljanski čitalnici, kjer je bila zmagovalna skladba premierno predstavljena.

Sklep

Kljub z viri dokazljivi razvejani in kompleksni pevski zgodovini na Slovenskem, ki je še danes ključni del diskurza o slovenski nacionalni identiteti, lahko vlogo petja in zborovstva pri tvorbi te identitete, označimo kot *izmišljeno* tradicijo.⁸⁴ To pomeni, da lahko o tradiciji, ki je petju in zborovski dejavnosti inherentno pripisana, razmišljamo vzporedno s skupino drugih pojavov, ki si jih neka družbena skupina izmisli ali/oziroma na novo sestavi iz že obstoječih pojavov v kontekstu prevladujoče ideologije na kolektivni ravni nedefinirane zgodovinske in družbene situacije.

Romantična misel, ki je oblikovala družbene procese na prehodu iz osemnajstega v devetnajsto stoletje, je poleg ostalih oblik ljudske kulture – ki je seveda eden od ključnih konstruktov prav te misli – spremenila tudi človekovo dožemanje petja. Ideja, da ljudska kultura kot nosilka esence 'nacionalnega' izginja, je povzročila proces njene avtentifikacije, ta pa jo je utemeljil v primordialnem in ji pripisal izmišljeno kontinuiteto. Sledil

⁷⁴ Cvetko, *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem III*, str. 111.

⁷⁵ Katrin, *Vloga in pomen skladateljev Ipavcev v razvoju slovenske glasbe druge polovice 19. in začetka 20. stoletja*, str. 25.

⁷⁶ Nepodpisano, *Novice gospodarske obrtniške in narodne*, 6. 8. 1862.

⁷⁷ Ž., *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 4. 7. 1851.

⁷⁸ Na notnem gradivu skladb iz čitalniškega obdobja je pogosto zapisana interpretativna oznaka v narodnem tonu.

⁷⁹ Mašek, *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 1. 6. 1857.

⁸⁰ Cvetko, *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem III*, str. 38.

⁸¹ Cvetko, *Davorin Jenko*, str. 41–59.

⁸² Krek, *Še enkrat Jenkov »Naprej«*, str. 2.

⁸³ *Vrednik*, *Novice gospodarske obrtniške in narodne*, 14. 5. 1862, str. 155.

⁸⁴ Hobsbawm in Ranger, ur., *The Invention of Tradition*.

je proces njene folklorizacije, katere stranski produkt so bile na eni strani tako imenovane *narodne pesmi* in na drugi strani različni pevski sestavi, ki so te pesmi izvajali. Z njegovim širjenjem od čitalniškega obdobja naprej, sploh pa z njegovo postopno institucionalizacijo, je zborovsko petje (nenamerno) povzročilo počasen propad spontanega pevskega ustvarjanja, katerega epilog lahko opazujemo od druge polovice 20. stoletja naprej.

Zdi se, da se nacionalizacija (in njej vzporedna procesa avtentifikacije in folklorizacije) ljudske glasbene ustvarjalnosti ni mogla popolnoma izvršiti, dokler se ta ni institucionalizirala, torej ugnezdila v slovenskih političnih in kulturnih strukturah 19. stoletja. Zborovsko petje se je najbolj razmahnilo prav v okviru čitalnic, kasnejši zgodovinski razvoj pa ga je – ob izdatni pomoči tehnološkega napredka, predvsem transporta – utemeljil kot eno prvih oblik množičnega interesnega združevanja in mreženja na slovenskih tleh. Takšna združevanja so bila manifestacije moči množice, moči naroda in so tako odigrala pomembno vlogo pri opredeljevanju takrat še mlade zamišljene skupnosti. Vsa glasbena ustvarjalnost tega obdobja je bila podvržena idejam naroda in narodnega, tako skladatelji kot pesniki in drugi umetniki so delovali usmerjeno, utilitaristično, v skladu z estetiko, ki jo je narekovala ideologija prebujajočega se naroda.

Vsi simbolni in praktični vidiki petja in pevske dejavnosti devetnajstega stoletja – glasba, besedila, institucionalizacija, povezovanja in podobno – so imeli pomembno vlogo pri procesih nacionalizacije Slovencev v obdobju po marčni revoluciji. Vendar se ti procesi s koncem čitalnic, *bésed* in taborov še niso zaključili. Ob pregledu sodobnih poljudnih zapisov (časopisje, spletni portali in podobno) o petju in pevski dejavnosti se namreč zdi, da sta, v vseh svojih pojavnih oblikah, prav to tista elementa sodobne družbe, kjer v tem članku obravnavamo obdobje najbolj odmeva. In to dobesedno.

Viri in literatura

Časopisni viri

- Benko, Tone: 'Narodne starice'. *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 15. prosenca 1851, str. 12-13.
- D.: 'Slovenske narodne pesmi v nemško prestavljene'. *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 30. kozoperska (oktobra) 1850, str. 184.
- D.: 'Slovenske narodne pesmi v nemško prestavljene'. *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 6. listopada (novembra) 1850, str. 188.
- D.: 'Slovenske narodne pesmi v nemško prestavljene'. *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 6. grudna (decembra) 1850, str. 206.
- Drobnič, J.: 'Slovenskim pevoljubam'. *Kmetijske in rokodelske novice*, 10. novembra 1845, str. 147-148.
- Lah, V.: 'Beseda o petji'. *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 6. junija 1860, str. 179.
- Lah, V.: 'Beseda o petji'. *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 12. junija 1860, str. 187.
- Mašek, Kamilo: 'Cerkveno petje in orglanje po deželi'. *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 1. junija 1857, str. 170.
- Nepodpisano: 'Nekaj od Slovincov'. *Kmetijske in rokodelske novice*, 18. kimoveca 1844, str. 151-152.
- Nepodpisano: 'Slovenske pesme v Ljuljanskem gledišu'. *Kmetijske in rokodelske novice*, 28. prosenca 1846, str. 28.
- Nepodpisano: 'Viže'. *Kmetijske in rokodelske novice*, 1. maliteravna 1846, str. 52.
- Nepodpisano: 'Nekaj iz Lj. Glediša'. *Kmetijske in rokodelske novice*, 20. prosenca 1847, str. 12.
- Nepodpisano: 'Veselica v Krajnji'. *Kmetijske in rokodelske novice*, 23. velkiserpana 1848, str. 146.
- Nepodpisano: 'Slovenske pesmi'. *Kmetijske in rokodelske novice*, 4. kozoperska 1848, str. 170.
- Nepodpisano: 'Druga beseda'. *Kmetijske in rokodelske novice*, 28. rožnika 1848, str. 119-110.
- Nepodpisano: 'Novičar'. *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 4. maliteravna 1849, str. 58.
- Nepodpisano: 'Novičar iz Ljubljane'. *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 1. svečana (februarja) 1850, str. 22.
- Nepodpisano: '3. Zvezek slovenske gerlice'. *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 14. maliserpana 1850, str. 124.
- Nepodpisano: 'Spomin popotovanja po Štajarskim in Gorenskim'. *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 25. kimovca (septembra) 1850, str. 163-164.
- Nepodpisano: 'Koristnost pevalic'. *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 22. Oktobra 1853, str. 338.
- Nepodpisano: 'Iz Maribora'. *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 17. novembra 1856, str. 301.
- Nepodpisano: 'Slovanske narodne pesmi'. *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 16. maja 1857, str. 39.
- Nepodpisano: 'Iz Ljubljane'. *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 18. septembra 1861, str. 316.
- Nepodpisano: 'Iz Ljubljane'. *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 27. novembra 1861, str. 396-398.
- Nepodpisano: 'Domače pesmi'. *Novice gospodarske obrtniške in narodne*, 6. avgusta 1862, str. 268.

- Nepodpisano: 'Zgodovinske črtice o znanstvu in umetnostih'. *Novice gospodarske obrtniške in narodne*, 18. novembra 1863, str. 361-363.
- Nepodpisano: 'Iz Idrije'. *Novice gospodarske obrtniške in narodne*, 6. marca 1872, str. 81.
- Nepodpisano: 'Iz Postojne'. *Novice gospodarske obrtniške in narodne*, 10. aprila 1872, str. 119.
- Nepodpisano: 'Mozirje'. *Slovenec*, 6. marca 1879, str. 2.
- Nepodpisano: 'V Ljubljani'. *Slovenec* 100, 11. Septembra 1879, str. 2-3.
- Nepodpisano: 'Izhod pevcev ljubljanske čitalnice'. *Slovenec* 89, 12. avgusta 1879, str. 4.
- Odbor čitalnice: 'Oznanilo'. *Novice gospodarske obrtniške in narodne*, 4. novembra 1863, str. 356.
- Pevoljub: 'Nekaj o slovenskih pesmih'. *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 14. februarja 1855, str. 51.
- Podliski: 'Slovesnost v jami pod Malim gradom pri Planini'. *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 18. kimoveca 1850, str. 158-159.
- St.: 'Nekaj o slovenskih pesmih'. *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 15. maja 1851, str. 153-154.
- Štantetov-Šentviški, T. M.: 'Nekaj o petji'. *Novice gospodarske obrtniške in narodne*, 13. julija 1864, str. 225.
- Vitoški: 'Skušnja v Št. Vidu nad Ipavo'. *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 11. kimoveca 1850, str. 157.
- Vrednik: 'Razpis darila za najbolji napev'. *Novice gospodarske obrtniške in narodne*, 14. maja 1862, str. 154-155.
- Z.: 'Novičar iz slovenskih krajev'. *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 28. velkiserpana 1850, str. 146-147.
- Ž.: 'Iz Gradca'. *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 4. maliteravna 1851, str. 68-69.
- Ž.: 'Iz Gradca'. *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodnih reči*, 4. maliserpana 1851, str. 134.
- Literatura**
- Anderson, Benedict: *Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana : Studia Humanitatis, 1998.
- Andolšek, Ana: *Glasbeno delo narodne čitalnice v Ljubljani*. Neobjavljeno diplomsko delo. Ljubljana : Oddelek za muzikologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 1960.
- Barbo, Matjaž: 'O naših pevskih zborih'. *Naši zbori* 40 (1-2), 1988, str. 8-9.
- Budkovič, Cvetko: 'Začetki in razcvet slovenskega zborovskega petja v Ljubljani'. *Naši zbori* 38 (5-6), 1992, str. 114-115.
- Budkovič, Cvetko: *Razvoj glasbenega šolstva na Slovenskem I: Od začetka 19. Stoletja do nastanka konservatorija*. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1992.
- Cvetko, Dragotin: *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem III*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1960.
- Cvetko, Dragotin: *Davorin Jenko*. Ljubljana : Partizanska knjiga, 1980.
- Florjanc, Ivan: 'Pomenskost slovenskega fantovskega petja.' V: *21. slovenski glasbeni dnevi*, 2005, str. 47-67.
- Gazvoda, Vivina: *Glasbeno življenje Novega mesta v obdobju čitalnice*. Neobjavljeno diplomsko delo. Ljubljana : Akademija za glasbo, Univerza v Ljubljani, 1988.
- Granda, Stane: 'Graška Slovenija v letu 1848/1849'. *Zgodovinski časopis* XXVIII (1-2), 1974, str. 45-84.
- Grün, Anastazi, ur.: *Volkslieder aus Krain*. Lepizig : Weidmann, 1850.
- Hobsbawm, Eric in Terence Ranger, ur.: *The invention of tradition*. Cambridge : Cambridge University press, 1984.
- Humer, Jože: 'Slovenski oktet v mojih očeh'. *Naši zbori* 52 (1), 2002, str. 8-10.
- Jelerčič, Ivo: *Razvoj zborovskega petja na slovenskem*. Neobjavljeno diplomsko delo. Ljubljana : Univerza v Ljubljani, Akademija za glasbo, 1978.
- Juvančič, Katarina: 'O (ne)moči izvirnega: Resonance avtentičnosti poustvarjanju slovenskega ljudskoglasbenega izročila'. *Glasnik SED* 44 (2), 2003, str. 14-22.
- Katrin, Monika: *Vloga in pomen skladateljev Ipavcev v razvoju slovenske glasbe druge polovice 19. in začetka 20. stoletja*. Neobjavljeno diplomsko delo. Ljubljana : Akademija za glasbo, Univerza v Ljubljani, 1971.
- Kraševac Katarina: *Glasbeno življenje v Mariboru v 19. stoletju do ustanovitve Slovanske čitalnice leta 1861*. Neobjavljeno diplomsko delo. Ljubljana : Oddelek za muzikologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 2004.
- Krek, Gojmir: 'Še enkrat Jenkov »Naprej«'. *Novi akordi* X, 1910, str. 2-3.
- Muršič, Rajko: 'O moči glasbe'. *Časopis za kritiko znanosti* 21(160-61), 1993, str. 101-126.
- Pangerc, Božo: *Slovenski oktet*. Ljubljana : KD Slovenski oktet, 2007.
- Prinat, Makso: *Narodna čitalnica v Kranju: 1863-1913: spominska knjižica, posvečena ob petdesetletnici vsem dosedanjim članom in sodelavcem, dobrotnikom in prijateljem*. Kranj : Narodna Čitalnica, 1913.
- Strajnar, Julijan: 'Vprašanje »ljudskosti« v slovenski partizanski pesmi'. *Traditiones* 15 (1), 1986, str. 181-189.

Vrčon, Robert: 'Pevska društva in zborovsko petje'.

Naši zbori 40 (5), 1987, str. 109-111.

Zajc-Cizelj, Ivanka: 'Narodna čitalnica v Celju'. *Arhivi*

28(2), 2005, str. 353-374.

Zusammenfassung

DREI SLOWENEN, UND WIR SIND EIN CHOR

Die Rolle des Singens und der Amateurgesangstätigkeit in den Prozessen des nationalen Erwachens bei den Slowenen im 19. Jahrhundert

Zeitungstexte des 19. Jahrhunderts, die die Grundlage für den vorliegenden Beitrag bilden, sind eine der wichtigsten Quellen, um die Entstehung und die Repräsentationen des Volkes als vorgestellte Gemeinschaft zu verstehen. Denn ihre Autoren beobachteten die eigene kulturelle Realität nicht nur, sondern kommentierten sie auch in Einklang mit der zu jener Zeit dominanten national-erweckerischen Ideologie. Die Durchsicht der Artikel über das Singen und die Gesangstätigkeit im slowenischen Gebiet bestätigte das Faktum, dass all ihre symbolischen und praktischen Aspekte – die Musik, die Texte, der gemeinschaftsbildende Effekt und die Institutionalisierung – schon von Anfang an eine sehr wichtige Rolle bei den Prozessen der Nationalisierung der Slowenen hatten. Diese Rolle wird in den analysierten Zeitungstexten nämlich nicht nur illustriert, sondern auch stark propagiert.

Das Singen und kollektive Formen von Gesangspraxen waren immer bedeutende Elemente des slowenischen nationalen Diskurses, denn sie vereinen zwei der wesentlichsten Elemente der Prozesse des Imaginierens eines jeden Volkes: die Sprache und die (nationalen) Gefühle. Jedoch folgt diese zugewiesene Rolle in jeder Hinsicht den Charakteristika der *erfundenen Tradition*, wie sie von Hobsbawm und Ranger definiert wurde. Das romantische Denken, das die gesellschaftlichen Prozesse zu Beginn des 19. Jahrhunderts veränderte und in Schwung brachte, veränderte auch die Ansichten zur Volkskultur, in der der Gesang ein wesentlicher Teil ist. Die Idee, dass die Volkskultur als hauptsächliches Resultat und gleichzeitig Träger des „Volksgeistes“ am Verschwinden ist, stieß den Prozess ihrer Authentifikation an und sie wurde zunehmend als primordial, authentisch und „ewig“, ja sogar als transzendent dargestellt und verstanden. So konnte sie sich folklorisieren und bekam damit gleichzeitig auch eine Reihe neuer symbolischer Bedeutungen, die ein wichtiges Element der Prozesse des nationalen Erwachens wurden. Zusammen mit der Volkskultur wurde auch der Gesang folklorisiert und nationalisiert, daher beobachten wir in dieser Zeit das Aufkommen und Aufblühen von „Volksliedern“

(ein wichtiger Teil davon waren die sogenannten Aufmunterungslieder *budnice*) und Gesangsgruppen, die sie darboten.

Aufgrund der Quellenanalyse scheint es, dass die Nationalisierung des (traditionell kollektiven, und, noch wichtiger, mehrstimmigen) „Volksgebietes“ im 19. Jahrhundert nicht vollständig gelungen wäre, wenn dieser nicht unter der Schirmherrschaft der neu entstehenden slowenischen politischen und kulturellen Strukturen im damals ansonsten dominant deutschen Umfeld institutionalisiert worden wäre. Nach bescheidenen Anfängen verankerte sich das öffentliche Darbieten slowenischen Gesanges in den Programmen der *čitalnice* [Lesevereine] – kulturelle Institutionen, die sich in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts entwickelten. Gesangsauftritte waren auch eine Konstante bei Massenmanifestationen des nationalen Erwachens wie es die *bésede* [gesellige Veranstaltungen] und die *tabori* [Versammlungen im Freien] waren. Und noch mehr als das – die Gesangstätigkeit wurde zu einer der ersten weltlichen Formen des massenhaften Integration und Vernetzung im slowenischen Gebiet. All diese formalisierten Ereignisse waren Manifestationen der Macht der Masse, der Macht des neu imaginierten Volkes, d.h. der Ideologie, die auch das damalige musikalische Schaffen und Gesangsrepertoire prägte. Diese Dynamik änderte sich zwar im Jahr 1872 mit der Gründung der *Glasbena Matica* [Musikverein], doch können wir noch heute die Echos der spezifischen Rolle des Singens und der Gesangstätigkeit in den Prozessen des slowenischen nationalen Erwachens im 19. Jahrhundert beobachten.

Schlagerwörter: Singen, Gesangs- und Chortätigkeit, Volk, Nationalisierung, *čitalnice* [Lesevereine]